

הלהבה הגדולה

הזמנה לא שגרתית להצטרף לסיור של עורכי
נשיונל ג'יאוגרפיק באזרבייג'ן שלחה אותי לחיפוש
מהיר. העובדות הידועות: בירתה באקו שוכנת על
שפת הים הכספי; זו ארץ מוסלמית, רפובליקה
לשעבר של ברית המועצות; ישראל מכרה לה נשק
בשווי של מיליארדי דולרים; ויש לה נפט, הרבה
נפט. אך תיירות? את זאת נותר לגלות

מסגד בשדרת המרטיירים בבאקו משתקף במגדלי הלהבה הכסופים באור יום; משמאל למעלה: סלפי בבית הקפה של מרכז היידר אלייב החדש; משמאל למטה: נשים עולות לרגל למסגד ביבי הייבאט

מאת דפנה רז צילום: אדי גרלד

אורות שטפו את שלושת המגדלים שצורתם כלהבות. האש המרצקת בכתום, אדום וצהוב התחלפה בדמויותיהם של ספורטאים רצים לכבוד המשחקים האירופיים שהתקיימו כאן שבוע קודם לכן. אלה התפוגגו, ובמקומן צבעו את פני המגדלים דגלי אזרבייג'ן, שהתנופפו בכוחן של אלפי מגורות לד ולא במשבים היבשים שהקציפו את פניו הכהים של הים הכספי.

הייתה זו שעת בין ערביים, אשר בה, כבמטה קסם, באקו נהפכת לפנטזיה מוארת שאפשר להגדירה רק כמשהו שבין טהראן ללאס וגאס. המונים יוצאים אל הבולבר (Bulvar), הטיילת. בעוד אזרבייג'ן מתדיינת בינה לבין עצמה לאיזו יבשת היא משתייכת, אסיה או אירופה, בדבר אחד היא בטוחה - היא רוצה להיות העיר הנוצצת ביותר באזור, ויש לה את האמצעים לעשות זאת. בעת שאנחנו נרעשים ממציאת המאגרים לחופינו, ומתווכחים בלהט על מתווה הגז וכיצד נוכל להבטיח שחלק מהעושר ייפול בחלקנו, אזרבייג'ן כבר מזמן נבנתה מאוצרותיה, שלא היה כל צורך לקדוח במשך שנים כדי לגלותם.

רוחות באקו

מוקדם יותר, בשעות אחר הצהריים, נסענו במעלה הגבעה שעליה ניצבים מגדלי שלוש הלהבות. חלונותיהם השקופים באור היום לא רמזו על המהפך שהם יעברו עם רדת החשכה. מעבר לצומת ניצב בניגוד, חמור סבר, מבנה סובייטי המאכלס את הפרלמנט של אזרבייג'ן. הלאה במעלה ההר השתלחה הרוח, הנושבת כאן תדירות, בדגלים המ־תנוססים מעל שדרת המרטיירים, הקדושים (Shahidlar Hiyabani). האתר מנציח את הרוגי ההתקוממות במשטר הסובייטי בינואר 1990 ואת עשרות אלפי קורבנות הסכסוך עם ארמניה באזור המריבה קרבאך (Karabah) - אירועים אשר עיצבו את הנראטיב האזורי. פניהם של גברים, נשים ונערים, ניבטות משורות מצבות השיש השחורות. זהו סיפור מורכב, שהשחקנים בו, נוסף על האזרים, הם הסובייטים, הארמנים והטורקים. אלא שכאן, בניגוד לסיפור של רצח העם הארמני, הסובייטים והארמנים הם הרעים ואילו הטורקים הם הטובים שנחלצו לעזרה.

האירועים האלה לא מנעו מאזרבייג'ן לפתוח בתנופת בנייה מחדש, שמומנה מאוצרות הגז והנפט הנדיבים שלה ובוצעה ביד רמה על ידי היידר אלייב, שלקח את מושכות המדינה לאחר התפרקות ברית המועצות. גם היום, לאחר מותו, שמו ופניו של אלייב מתנוססים כאן על כל שלט ומבנה, על כל מפעל ואתר ציבורי. גם נכסים שאינם נושאים את השם בגילוי, סביר שיש להם קשר למשפחתו ולבנו, אילהם, שירש את מקום האב. בראש גבעת הזיכרון קבועה מצבה שבושרת בה אש תמיד. העיר, המ־קושרת לגבעה באמצעות רכבל, נפרשה למרגלותינו מבעד לאובך - ספק ערפל ספק זיהום. או אולי מקורו בסופות החול המנשבות ממזרח, שהרי הרוח תמיד מביאה לכאן משהו.

למעלה: אש התמיד של המקדש הזוראסטרי בסורחני; למטה: להבות הפורצות מצלע ההר הבוער; בעמוד מימין, למעלה: קומץ נשים ממשכיות לייצר צעיפי משי בשיטות מסורתיות במפעל סובייטי נטוש; למטה: דוכן אבטיחים בעיירה ההררית שקי

לנו כוס תה. "אתם האורחים הראשונים שלי." אילהמה נולדה וגדלה בעיר העתיקה, אך משפחתה עזבה לפני 25 שנים. "תמיד רציתי להיות כאן, ועכשיו חזרתי. איצ'רי שהר," חזרה שוב ושוב, "איצ'רי שהר," ודמעות זלגו מעיניה.

את בתי המידות שמחוץ לחומות בנו ברוני הנפט בתחילת המאה ה־20. לצד השדרות הרחבות והכיכרות הנדיבות עם המזרקות המעוטרות הם מעידים על העושר ששטף אז את העיר. היום דוהרים ברחובותיה מרצדסים ולנדרוברים, ובחלונות הראווה של שדרות נפטצ'ילר (Neftchilar) מנצנץ צים היקרים שבמותגים: בגדי ילדים של דיור, תכשיטים של בולגרי, מכרז ניות בנטלי, וכמובן קוויאר מהים הכספי, הנמכר ב־200 דולרים למאה גרם. מרחק הליכה משם, בשוק טאזה (Taza), השוק הראשי של באקו, אחרי דוכנים עמוסים בברזי נחושת עם כיתובי קוראן, חיות מחמד, תוצרת חקלאית, בשר ודגים, מוכרים בחדרי חדרים קוויאר כלוגה במחיר זול מעט יותר - אך והירות מחיקויים. אלשד מירזייב הגיש לנו על קצה סכין כמה ביצי דג שחורות מנצנצות. הדבר האמיתי, לדבריו. ואיך העסקים? היה טוב, הוא אמר, אך הדגים הולכים ופוחתים בים, והרוסים כבר אינם באים עם כיסים מלאים במוזמנים. בקיץ אי אפשר לדוג בגלל ריבוי האצות, ובתקופת הרבייה אסור. בחודשים שנותרו יתמזל מזלו אם נקבה שבבטנה ביצים תעלה ברשת פעם או פעמיים בחודש.

עזבנו את השוק וירדנו לכיוון בית הכנסת הקווקזי, אשר הועתק ממקומו כדי לפנות מקום לעוד אחד מהמבנים הגדולים שהולכים וצומחים במרכז העיר. גם אכסדרת האבן שבה עברנו הועתקה ממקומה והוצבה כאן מחדש כדי לאפשר את הרחבת השדרה. אחד מחלונות הראווה שמתחת לקשתות נצץ כמו אורותיה של באקו. בגדים בשלל צבעים, עיטורים ורקמות עוצבו על ידי זנפירה גורבנובה. האישה הזעירה, הלבושה במכנסיים קצרים מתחרה, מעצבת בעיקר תלבושות במה ולבוש לכוכבות קולנוע שיכולות להרשות לעצמן את יצירותיה המוגזמות. האם את מושפעת מהמראה של העיר ומהתרבות שלכם? שאלתי אותה. "אני עושה ככל העולה בדמינוני," השיבה. לא ברור אם תשובתה הייתה כן או לא, אך עיצוביה הם בהחלט יותר וגאס מטהראן.

אש הנאמונה

משאבות הנפט פועמות לאורך הכביש המוביל מהעיר אל חצי האי אבשרון (Absheron). בחוצות עיר הקיט מרדקן (Mardakan) נמצא רמני (Ramani), אחד משדות הנפט הראשונים של אורבייג'ן מהמאה ה־19. ריח הנפט הגולמי נישא באוויר, אך נראה שלאיש לא מפריע לבנות בתי קיט ומגרש משחקים מול שדה של משאבות.

בתוך מרדקן, מאחורי גדר ושער הנעול רוב הזמן, ניצב אחד מסדרת מבצרים שהוקמו במאה ה־14 כדי להגן על מבואות באקו. אמירולה אוגלה פתח לפנינו את השער. הוא שומר המגדל וגם ההיסטוריון המקומי. בעוד הרוח החזקה זורקת בפנינו גרגירי חול הוא ערך ספירת מלאי של מרדקן: עשרה מונומנטים, שני מבצרים, שני מסגדים, שלושה מאוזוליאומים ושלושה חמאמים. "היו לנו שלוש תרבויות," המשיך למנות, כשהוא מתייחס גם לתולדותיה של אורבייג'ן כולה: הזורואסטריה, הנצרות של אלבניה הקווקזית והאסלאם (בעצם שלוש וחצי - אם לקחת בחשבון את היהודים, שלדבריו הקדימו את המוסלמים, וכמה משפחות מהם עדיין מתגוררות במרדקן). כיום 97 אחוזים מתושבי אורבייג'ן הם מוסלמים.

כאשר החליפות המוסלמית השתלטה על האזור במאה השביעית היא הרסה את כל המקדשים הזורואסטרים, כולל מקדש אטשגה (Atashgah) שבסורחני (Suraxani), לא הרחק ממרדקן. אך סוחרים הודים אשר עברו כאן ונדהמו לראות, כמו הפרסים לפניהם, את הלהבות העולות מהגז שפרץ לפני השטח, התגייסו ובנו את המקדש מחדש במאה ה־18. לדבריו של מנהל האתר, פואד נורי, ששערו לבן ועיניו בהירות, זהו המקדש הזורואסטרי

מבט הסורק את חוף הים מגלה עבודות בנייה שמתבצעות בטיילת הישנה. הן יוסיפו לה את הקילומטרים שיוכו אותה בתואר טיילת החוף הארוכה בעולם. בקצה הטיילת החדשה עומד אולם הקריסטל (Crystal Hall) שנראה כעשוי מקיפולי נייר. הוא נבנה לכבוד תחרות האירוויזיון שנערכה כאן ב־2012. דוז פואה לשייכות לאירופה. בסמוך ניצב תורן בגובה 160 מטרים שנטען כי הוא השני בגובהו בעולם (אחרי התורן המגלומני של טורקמניסטן), וגלגל ענק המסתובב לאטו. כולם מחכים לחשכה כדי להרשים באורותיהם הצבעוניים.

הלאה משם נראה מבנה המעוצב כשטיח מגולגל, ואפשר לנחש שהוא מוזיאון השטיחים, ואחר בצבע נחושת שצורתו ככלי נגינה מסורתי והוא, איך לא, מוזיאון המוקדש למוזיקה העממית האזרית.

מעט פנימה מהחוף משתרע כתם בצבע המדבר - זוהי העיר העתיקה של באקו. החומות ומגדל האבן שניצב בכניסה, ארמון שליטי שושלת ש־רוונשה (Shirvanshah) ומבני הקרואן סראי העתיקים, שכאילו עומדים ומחכים לשיירות הגמלים שפניהן לדרך המשי, אינם מותירים ספק שאנו במרכז אסיה.

פנימה והחוצה

עד אמצע המאה ה־19 הייתה איצ'רי שהר (Icheri Sheher), העיר הפנימית, העתיקה, מרכז החיים. כיום זהו אתר מורשת עולמית של אונסקו ובעיקר מקום בילוי ותיירות. בבתים הישנים נפתחו גלריות, חנויות ומסעדות, אך יש עוד מי שרואים כאן את ביתם.

"אני רוצה לשמור על האווירה הישנה," אמרה לנו אילהמה חגיבה בשעה שערכה סידורים אחרונים לפני פתיחת בית ההארחה שלה, והציעה

כדאי לדעת

באקו נמצאת במרחק טיסה ישירה וקצרה מתל אביב.

לישראלים מונפקת ויזת תייר עם ההגעה לנמל התעופה תמורת 20 דולרים. יש להצטייד בשתי תמונות דרכון וסבלנות.

מומלץ לבלות כאן שבוע לפחות ולהקדיש שלושה ימים לבאקו והסביבה ועוד שלושה עד ארבעה ימים לסיור מחוץ לעיר.

הכתבת והצלם היו אורחי משרד התיירות של אזרבייג'ן והמהדורה האזרית של נשיונל ג'יאוגרפיק.

שדות הנפט של גיימס בונד

אזרבייג'ן ההררית משתטחת בהדרגה כאשר עוזבים את שקי. רגע אחרי האסיף השתרעו השדות, בהירים ועירומים, עד לקצה האופק. תלמים שבוראו הותירו בהם פסים שחורים, והמוני ארבה קפצו מתוך שאריות החציר שנותרו על האדמה.

במצמוץ הנוף השתנה שוב. בתרונות החורצים את האדמה היבשה מס־מנים את סימוי של רכס הקווקז. המשכנו בדרך ישרה וחלקה על פני הנהר קור (Kur), הנהר המשוגע, הזורם לאורך 1,500 קילומטרים מטורקיה עד הים הכספי. המישור הצחיח מוביל לעבר נפטלן (Naftalan), אתר מרפא שמייחסים לו סגולות ריפוי לא פחותות מאשר לים המלח, אלא שכאן אלה טמונות בנפט הגולמי המופק במקום.

מספרים כי הנפט הפלאי התגלה במקרה על ידי בעליו של גמל שנר־פא לאחר ששכב בשלולית צמיגית שנקוותה על פני הקרקע. כדי להדגים כיצד נעשה הטיפול מילא צוות הספא בבית המלון אמבטיית נפט ונידב את אחד מעובדי המלון לצילומים. הוא טבל עד צוואר בנוזל השחור. ואיך ההרגשה? "סופרב," מעולה, הוא השיב בחיוך נבוך ושמנוני.

כמעט השלמנו את הסיבוב. נסענו בחזרה לבאקו ופגשנו שוב בים הכ־ספי. רגע לפני שהגענו לעיר עצרנו במסגד ביבי הייבאט (Bibi Heybat), מרכז רוחני חשוב שבתחומו נמצא קבר בתו של אימאם שיעי, נצר למוחמד עצמו. המבנה המעוין שהוקם במקום זה המקורי, שנהרס בהוראת סטלין, נשקף אל שדה נפט. ממרפסת התצפית סחופת הרוחות נראות משאבות כחולות ואדומות העולות ויורדות כמו צעצועים מכניים.

בסמוך לכאן צולמו סצנות לאחד מסרטי ג'יימס בונד, "העולם אינו מס־פיק". אך השאלה האמיתית היא אם הנפט, שמחירו צונח וכמותו מתמע־טת, יספיק לקיים את הפנטזיה האזרית, או שאולי דווקא התיירות תשמור על הלהבה. ●

ההיסטורי היחיד בעולם ששרד עד עצם היום הזה. הוא פתח למעננו את המקום בשעת ערב כדי שנוכל לצלם את המקום בחשכה, כאשר אש הת־מיד הפולחנית נראית על רקע שמי הלילה. "נור," אור, אמר באזרית, והצביע על הלהבות המרקדות מגג הבניין.

לא הרחק מכאן, במרכז חצי האי אבשרון, נמצאת אחת מנקודות הבערה הטבעיות הבודדות בעולם שלנצח אינן כבות - לא ברוח, לא בגשם ולא בשלג. תופעות כאלה תועדו על ידי נוסעים שחלפו בדרכי מרכז אסיה, בהם גם מרקו פולו. השם יאנר דאג (Yanar Dag), הר האש, מעורר צי־פיות גדולות המסתכמות בקיר בוער שאורכו כעשרה מטרים, שכלל הני־ראה הוצת לפני כ־60 שנים על ידי רועה שהשליך בדל סיגריה ולא כבה מאז. האנרגיה הבוערת מתחת לאדמה יוצרת גם את תופעת הרי הגעש הבוציים של קובוסטן (Qobustan). גבעות הירח המוזרות המגרגרות, מכ־עצעות וללא כל התראה מתפרצות ויורקות בוץ אפרפר הן מחזה מהפנט שלא מן העולם הזה.

הרוח בהרים

הפנינו את גבנו אל הים הכספי ונסענו אל אצבעות הרי הקווקזים הנש־לחות אל אזרבייג'ן ומתרוממות בעדינות, עטויות מטעי ערמונים ואגוזים, רחוקות שנות אור מעולם הנפט והזוהר. דרך אחת מובילה לכיוון שקי (Seki), היפהפייה הנרדמת, והאחרת אל קובה (Quba), הידועה בין השאר בשל היישוב היהודי העתיק שלה. אנחנו יצאנו לכיוון שקי בדרך גינוחה, העוברת לאורך ואדיות חצץ רחבות שפלגי מים חותרים בהם. אחרי פנייה לכיוון הכפר להג' (Lahic), הכביש, אשר נסלל רק בשנות החמישים של המאה הקודמת, הלך ונהיה צר ומפותל. השדות הוהובים הפתוחים התחל־פו בחורש טבעי והאוויר הידלדל.

ברחובו הראשי של להג', המרוצף אבנים, שוטט עדר כבשים, ופרות חצו את הגשר המוביל לוואדי השכן. תושבי הכפר הם צאצאים לקבוצות שנשלחו לכאן על ידי האימפריה הפרסית במאה החמישית כדי להגן על גבולותיה הצפוניים. הם ידועים כרוקעי נחושת, אך אין כבר צורך בסמוב־רים המפוארים ובכלי הבישול הגדולים שהם יודעים לייצר, ולכן הם מכי־נים פריטים קטנים יותר, הנמכרים למבקרים הרבים הבאים לכפר הציורי. אין ברירה אלא לשוב מלהג' באותה הדרך שבה עלינו עד לפנייה לעיירת המחוז גבלה (Gabala), אשר בה נעשה את הלילה. בצדי הדרכים של הרמה החקלאית עומדים רוכלים המציעים תירס חם; גברים נושאי סמוכרים מוכרים תה מהביל לנוסעים; נשים מציעות לחם הנאפה במקום בטבונים; בדוכני פירות מציעים דובדבנים, שזיפים, תפוחים ואגסים שמ־עליהם תלויים עיגולי לדר חמצמצים. כאן מתחלפים המרצדסים של באקו בלאדות רוסיות חבוטות. רק שלט עצום המציין 90 שנים להולדתו של היידר אלייב מזכיר לנו שאנחנו נמצאים באותה מדינה.

הדרך נוסקת שוב לכיוון שקי, שהייתה בירת ח'אנות עצמאית במאה ה־18. ארמון הקיץ המשומר של הח'אן הוא מלאכת מחשבת פלאית של חדרים מצוירים מהרצפה עד התקרה וחלונות העשויים זכוכית צבעונית, המקובעת במסגרות עץ אגוז ואפרסק כמו פאזל מורכב, ללא כל מסמרים או דבק. הזכוכית יובאה ממוראנו שבאיטליה ונסחרה תמורת המשי שבה התפרסמה שקי. חלליו העצומים של מפעל סובייטי מהדהדים בריקנות, ומכונות מחלידות מעידות על גודלה של תעשיית המשי שסיפקה צעיפים ובדים מעודנים לצמרת הגוש המזרחי. רק באחד מאולמותיו עמלה היום קבוצת נשים שעדיין מייצרת צעיפי משי בצביעה ידנית מסורתית.

ערב שישי ירד ברכות על הגגות האדומים של בתי האבן של שקי. רוח נעימה נשבה, והכיכר שבמרכז העיירה התמלאה במשפחות. נשים בלבוש מסורתי, שלא נראה כמעט ברחובות באקו, הלכו בזוגות ובשלשות. קול המואזין הרועם לא הפריע לגברים שישבו סביב שולחנות נמוכים בצ'אי חאנה, בית התה, וזרקו קוביות משחק.

למעלה: קירות מעוטרים בדוגמאות פרחוניות וסיפורי קרבות בארמון הקיץ העתיק של שקי; למטה: כבשים רועות למרגלי מצודת שקי; בעמוד משמאל: אמבטיית נפט בספא של מלון בעיר המרפא נפטלן

